

ספר שהקדים את זמנו

דוקטור ברקל, מאת דן צלקה, עם עובד.
ספרייה לעם, 161 עמ'

כה רבה ויודע מספר עצום של ספרים בעל פה, אינטלקטואל, בוהמייך בעל כורחו, חש רחייה כלפי היהדות. לבנו מיכאל הוא מסביר ש"אחרי המלחמה הייתי מזועזע מן הטרגדיה שפקדה את העם שממנו יצאתי אך הרגשות אינם צריכים לשבש את הדעת". נישואיו עם אשה פולנייה (שעליהם החליט "בשבתו בתיאטרון בארוקי עם מלאכים, הצופות זהב ונברשות ברזל") העצימו את התרחקותו מיהדותו. דמות היהדות בפולין לא היתה לרוחו. "היא היתה כדמות האל יאנוס: צד פניה האחד פנה אל עבר החברה הפתוחה בארשת של משיחיות שמ' אליה והאחר - רכבות חסידים הנוסעים לחצרות גור".

לכן, אך טבעי הוא שהצטרף לאינטליגנציה הפולנית, שעולמה היה רומה לעולמו שלו ובה יכול למצוא את אותו היחס החצוי לדת ואותה סלידה מהפוליטיקה שהיתה כה חזקה אצלו. רק בזמן מלחמת העולם השנייה, "כשישב ביוון וברשותו דרכון דרום אמריקאי שנתנו לו ידידים מהאוניברסיטה של אתונה... ניסה לחזור ליהדות בדרך משלו". הוא מגלה את כתבי מנדלי מוכר ספרים וקורא אותם ביידיש ובפולנית. רק אז גילה את היידיש ומצא שהיא נוגעת ללב באנושיותה, נקייה מפאר ומצביעות, הלך בחגים לבית הכנסת ועזר למוסדות המטפלים בפליטים ובניצולי שואה. בעמודים האחרונים של הרומאן נקשרים הקצוות. בוקנתו, אחרי שהתגורר שנים אחדות בבאנז'יר שבצרפת והתפרנס מהוראה בבית ספר, מסביר רוברט ברקל לבנו כי הוא "מרגיש את אבותי העומדים לידי ומזכירים לי את זהותי, שהתכחשתי לה ועכשיו אני רוצה להיות בארץ הזאת, במדבר. הגשם המצטבר שם בבארות במשך יומיים מספיק לשנה שלמה לגידול ירקות ופר' חים". סיפור המסגרת נסגר כאשר המספר פוגש בשנת 1962, כשדה התעופה של לוד את הדוקטור הישיש, מי שהיה מורו הפרטי ללטינית וליוונית. הם ממתינים למועד טיסתו היוצאת של מיכאל שליווה את אביו ארצה. כמו מארי מ"אלף לבבות" עתיד גם מיכאל לא לחיות בארץ. בתמונת הסיום של הרומאן הוא מוצא בניירובי שורשים מילדותו הפולנית.

באופן מפתיע ובניגוד לצפוי, מגלה השוואה עם גרסתו המוקדמת של הרומאן הזה, יצירת ביכורים שפידסם דן צלקה ב-1967 תחת השם "ד"ר ברקל ובנו מיכאל", כי מעט מאוד שינויים נערכו בו טרם צאת המהדורה החדשה. זהו אחד מאותם ספרים שהקדימו את זמנם, שהרי גיבוריו של הספר, יהודים פולנים אוחזי פולין בשנות החמישים שעקרו לבסוף לצרפת תלושים מיהדותם חפים משאלות על ציונות והגשמתה, היו זרים גמורים, תושבי כוכב אחר על רקע התפארת הישראלית של שנות הששים המאוחרות.

אולי רק עכשיו יתפנו קוראים ישראלים לנשום את אווירה נטול הדראמות של עיר שדה פולנית שבה מתגורר המספר בסיפור המסגרת, להאזין בתשומת לב לנימה החרישית שבה מתוארים חייו של אינטלקטואל פולני-יהודי שהודח ממשרתו כפי רופסוד באוניברסיטה ושאשתו נטשה אותו, ולהבין את אופני ההתחמקות שלו ממאבק הקיום, שאותו הוא מטיל על כתפי בנו הצעיר מיכאל.

באמת נראה שדרוש היה שיחלפו שנות רור לפחות כדי שאפשר יהיה להבחין ברבדים הפסיכר-לוגיים המעודנים שעליהם ברא צלקה את דמותו של מיכאל, צעיר תלוש הקודע את עצמו מפולין ומאביו, נמלט לגרמניה במטוס רעוע שמטיס חברו ברונז, ומשם לצרפת. בגזוני פסטל מהולים מצייר צלקה ברבע האחרון של ספרו זה את תווי חייו של מיכאל ברקל, הנוסע ברחבי המדינה ומחפש בשביל חברת קונסובסיום מקומות הראויים להיות אתרי גופש. רכזו החרישי של מיכאל, השכלתו הרחבה והאקלקטית והעמדה האירונית המנוכרת שלו, הם מעין סקיצה מקדימה לדמויות המלאות שברדה צלקה ברומאן "אלף לבבות", האפוס הגדול שלו על אחד מפניה של ההתיישבות הציונית. שורשי אישיותו של הארכיטקט מרינסקי גיבור "אלף לבבות" ובמיוחד של אלק צ'דניאק הצעיר, מצויים בדמויות של ספרו הראשון.

דוקטור ברקל, ה"מדבר יוונית עתיקה בטבעיות